

EEN NIEUWE MOTOR VOOR EEN BESTAAND MUSEUM

De schenking Eugène Leroy aan het Museum voor Schone Kunsten van Tourcoing

Joost De Geest

De recente schenking van maar liefst 872 kunstwerken uit het atelier van Eugène Leroy (1910-2000) aan het Museum voor Schone Kunsten van Tourcoing is sensationeel, maar ook geen toeval. De zonen van de kunstenaar tonen op die manier respect voor het partnerschap dat gegroeid is tussen de conservatoren, Jacques Bornibus en Evelyne Dorothée Allemand, en hun vader.

Een lange vriendschap

Jacques Bornibus ontdekte Eugene Leroy omstreeks 1945 toen deze een paar schilderijen exposeerde in een boekhandel in Rijsel. Op dat ogenblik was Bornibus nog lang geen conservator van het Museum in Tourcoing en Leroy was nog volledig onbekend. Maar er bestonden in die tijd veel informele kringen om kunstenaars of schrijvers te leren kennen, over hun werk te praten en ook reisjes te maken (bij voorbeeld naar musea in België en Nederland). Leroy en Bornibus kwamen zo in contact met mensen als Arthur Van Hecke, Jean Dutour en ook met personen uit het onderwijs en met industriëlen zoals Jean Masurel. Bornibus en Leroy ontwikkelden aan de universiteit van Rijsel, waar zij beiden hebben gestudeerd, een grote belangstelling voor de literatuur en de beeldende

211

UN NOUVEAU MOTEUR POUR UN MUSÉE EXISTANT

La donation Eugène Leroy au musée des Beaux-Arts de Tourcoing

Joost De Geest

La récente donation des 872 pièces (excusez du peu) de l'atelier d'Eugène Leroy (1910-2000) au musée des Beaux-Arts de Tourcoing est sensationnelle mais non fortuite. Les fils de l'artiste honorent ainsi le partenariat développé entre les conservateurs, Jacques Bornibus et Évelyne-Dorothée Allemand, et leur père.

Une longue amitié

Jacques Bornibus découvrit Eugène Leroy vers 1945, lorsque ce dernier exposa quelques toiles dans une librairie de Lille. Bornibus n'était pas encore conservateur du musée de Tourcoing et Leroy demeurait un obscur inconnu. À l'époque, de nombreux cercles informels offraient cependant la possibilité de découvrir des artistes ou des écrivains, de parler de leur œuvre et de faire des excursions (par exemple des visites dans les musées belges et néerlandais). Leroy et Bornibus entrèrent ainsi en contact avec des personnalités comme Arthur Van Hecke, Jean Dutour, mais aussi des enseignants ou des industriels comme Jean Masurel. À l'université de Lille où ils furent tous deux étudiants, Bornibus et Leroy partageaient un grand intérêt pour la littérature et pour les lettres aussi bien que pour les arts figuratifs de la culture classique. L'admiration que Leroy portait à Rubens remonte à cette période.

kunst uit de klassieke cultuur. De bewondering van Leroy voor Rubens dateert al uit die periode.

In 1951 wordt Bornibus conservator van het Museum van Tourcoing. Het personeel bestond toen uit een conservator en een suppoost. Dat verhinderde hem niet om een museum tot stand te brengen dat zich richtte op de actuele kunst. In het begin van de jaren '50 was dit haast een revolutionair initiatief, zeker omdat dit museum zich in de provincie bevond, terwijl in die tijd alleen Parijs belangrijk was. De jonge conservator haalde zijn slag thuis en in 1958 kreeg hij een belangrijk depot moderne schilderkunst van de Franse staat. Even belangrijk was de steun van de grote verzamelaars (ondernemers) uit de streek.

Bornibus gaf het museum geen nieuwe naam. Hij gebruikte het om een voortdurende confrontatie tussen de oude en actuele kunst mogelijk te maken. Zo kon men er altijd delen van de oude collectie zien naast werk van E. Leroy, P. Hennebelle, E. Dodeigne, P. Hemery, enz. Dat was een probaat middel om het publiek "te leren kijken". Maar het was even belangrijk voor de jonge kunstenaars, die zo een plaats kregen in de grote traditie.

In 1958 verhuisde Leroy naar Wasquehal. Hij leefde daar met zijn gezin in een klein huis, waar hij ook schilderde. Het was voor hem belangrijk zijn werk in een grote museumzaal (met licht van boven) te kunnen zien (en tonen).

En 1951, Jacques Bornibus fut nommé conservateur du musée de Tourcoing. Le personnel ne comprenait alors qu'un conservateur et un gardien. Cela ne l'empêcha pas de créer un musée axé sur l'art contemporain. Au début des années '50, une telle initiative avait un caractère révolutionnaire, d'autant que le musée se trouvait en province, alors que tout ce qui comptait était à Paris. Le jeune conservateur réussit dans son projet et reçut de l'État français en 1958 de nombreuses peintures modernes en dépôt.

Bornibus ne changea pas le nom du musée. Il le conserva pour permettre une confrontation permanente entre l'art ancien et l'art contemporain. Il fut ainsi toujours possible de découvrir des parties de l'ancienne collection à côté d'œuvres d'artistes comme E. Leroy, P. Hennebelle, E. Dodeigne ou P. Hemery. Ce fut un moyen efficace pour que le public « apprenne à regarder ». Mais ce fut tout aussi important pour les jeunes artistes, qui purent ainsi s'inscrire dans la grande tradition.

En 1958, Leroy s'installa à Wasquehal. Il y vécut avec sa famille dans une petite demeure, où il peignait également. Il estimait important de voir (et montrer) son œuvre dans une grande salle de musée (avec un éclairage zénithal).

Une relation de confiance put ainsi s'instaurer entre l'artiste et le conservateur. Quand Bornibus quitta le musée, ce lien fut maintenu. La conservatrice qui lui succéda, Évelyne-Dorotheé Allemand, y veilla. Elle organisa différentes expo-

Op die manier groeide er een vertrouwensband tussen de kunstenaar en de conservator. Toen Bornibus het museum verliet, bleef deze band bestaan. Daar zorgde zijn opvolgster, Evelyne Dorothée Allemand voor. Zij organiseerde verschillende tentoonstellingen over Leroy, waarbij een met foto's van het (kleine) atelier van de kunstenaar.

De schenking

De schenking van de zonen Eugène-Jean en Jean-Jacques Leroy werd op 25 juni 2009 unaniem aanvaard door de gemeenteraad van Tourcoing. De schenking had al een positieve beoordeling gekregen van het bestuur van de Franse musea en van het ministerie van Cultuur en Communicatie, met gelukwensen aan de stad Tourcoing voor dit ambitieuze en zinvolle project.

De schenking omvat vijfenvijftig schilderijen: negentien jeugdwerken (1930-1950), zestien werken uit de jaren 1950-1960, acht uit de jaren 1960-1970, een uit de periode 1970-1980, zes uit de periode 1980-1990 en vijf uit de laatste jaren (1990-2000). Daarnaast zijn er achttien schetsboeken (goed voor 568 tekeningen), negenennegentig etsplaten met een afdruk (1964-1972) en dertien sculpturen in keramiek en brons. De donatie omvat verder nog de persoonlijke en zakelijke briefwisseling van de kunstenaar, ongeveer 1500 foto's van werken en een honderdtal boeken en catalogi over hem. De particuliere verzameling van Leroy vervolledigt de al uitzonderlijk genereuze schenking met tekeningen of

213

sitions sur Leroy, dont une comportait des photographies du (petit) atelier de l'artiste.

La donation

La donation des fils Eugène-Jean et Jean-Jacques Leroy fut acceptée à l'unanimité le 25 juin 2009 par le conseil municipal de Tourcoing. Elle avait reçu l'avis favorable de la Direction des musées de France, au ministère de la Culture et de la Communication, qui félicita la ville de Tourcoing pour l'ambition et la pertinence de son projet.

La donation comprend 55 tableaux: 19 œuvres de jeunesse (1930-1950), 16 des années 1950-1960, 8 des années 1960-1970, 1 de la période 1970-1980, 6 de la période 1980-1990 et 5 des dernières années (1990-2000). Il y a également 18 carnets d'esquisses (soit 568 dessins), 99 plaques de cuivre et gravures correspondantes (1964-1972) et 13 sculptures en céramique et en bronze. La donation comprend en outre la correspondance privée et professionnelle de l'artiste, quelque 1500 photographies d'œuvres et une centaine de livres et de catalogues lui étant consacrés. La collection particulière de Leroy complète la donation particulièrement généreuse de dessins et de toiles d'amis tels qu'Eugène Dodeigne, Marc Ronet, Jacky Dodin, Roel D'Haese, Arthur Van Hecke et d'une litho de Fernand Léger.

schilderijen van vrienden als Eugène Dodeigne, Marc Ronet, Jacky Dodin, Roel D'Haese, Arthur Van Hecke en een litho van Fernand Léger.

Leroy had de slechte gewoonte zijn schilderijen gewoon op elkaar te leggen om ze te bewaren. Het was dan ook nodig om er een aantal ten minste te reinigen en/of te restaureren. Men vond gelukkig in de Fondation BNP Paribas een partner die deze operatie wilde betalen. Zo kan Grazia Nicosia, de specialiste van Leroy, in samenwerking met drie collega's, de schilderijen en ook andere werken onder handen nemen. Hun werk is uiteraard zeer nuttig voor de conservering, maar ook voor de kennis van het oeuvre van Leroy. Wat hij voor de oorlog schilderde, is nauwelijks bestudeerd. Nu beschikt men ineens over een hele reeks werken uit die tijd. En zo komt men ook meer te weten over de evolutie van zijn olieverftechniek. Dat is van groot belang voor het latere oeuvre.

Maar deze schenking betekent nog meer. Het werk van Leroy is, dankzij de belangstelling van Bornibus en Allemand, altijd al aanwezig geweest in het Museum van Tourcoing. Nu wordt het een motor van dit museum en het neemt er dan ook een prominente plaats in. Zelfs de naam van het museum verandert. Voortaan spreekt men van "Musée des beaux-arts Eugène Leroy" (afgekort MUBA Eugène Leroy)

Het laboratorium

In de zaal die de afdeling oude kunst afsluit, is er nu een "Laboratoire Eugène

Leroy ayant la fâcheuse habitude de conserver ses toiles empilées les unes sur les autres, sans ménagement, il fut nécessaire d'en nettoyer ou d'en restaurer au moins une partie. Fort heureusement, la fondation BNP Paribas accepta de financer l'opération. Grazia Nicosia, la spécialiste de Leroy, se chargea avec trois collègues des toiles et d'autres œuvres. Ce travail est d'une grande utilité, non seulement pour la conservation, mais aussi pour la connaissance de l'œuvre de Leroy. Ce qu'il a peint avant-guerre n'a guère fait l'objet d'études. Du coup, nous disposons de toute une série d'œuvres de cette époque. Nous en savons ainsi davantage sur l'évolution de sa technique de peinture à l'huile, ce qui est d'une grande importance pour la suite de son œuvre.

Cette donation a cependant un impact plus grand. L'œuvre d'Eugène Leroy, grâce à l'intérêt que lui ont porté Jacques Bornibus et Évelyne-Dorothee Allemand, a toujours été présente au musée de Tourcoing. Mais maintenant elle en devient le moteur et y prend une place prééminente. Le musée change même de nom. On parle désormais du « Musée des beaux-arts Eugène Leroy » (abrégé en MUBA Eugène Leroy).

Le laboratoire

La salle qui termine le parcours d'art ancien est devenue le « Laboratoire Eugène Leroy ». Un lieu significatif, car Leroy vouait une passion à l'art ancien, notamment à Rubens. L'architecte Thierry Germe a aménagé le musée de manière à ce que toutes les pièces de la donation puissent y trouver leur place. Celles-ci

Leroy". Een belangrijke plaats want Leroy had nu eenmaal een passie voor oude kunst, vooral voor Rubens. De architect Thierry Germe heeft het museum zo ingericht dat alle stukken van de schenking een plaats krijgen. Die verdwijnen dus niet in een of ander depot. De bezoeker kan zien waar de schenking is. Hij krijgt uiteraard niet alles te zien, maar er wordt voor gezorgd dat van elk onderdeel van de schenking iets getoond wordt (bijvoorbeeld een bronzen beeldje, een etsplaat, een schetsboek enz.). Men mag overigens niet vergeten dat het museum vroeger al heel wat werk van Leroy had aangekocht en zeker niet het minst waardevolle.

Tourcoing is dus "incontournable" geworden inzake Leroy en zijn tijdgenoten. Via Leroy kan men immers heel wat kunstenaars uit "le Nord" ontdekken.

De nabije toekomst zal dat alleszins aantonen. In oktober 2010 viert men met een grote tentoonstelling de honderdste verjaardag van de geboorte van de schilder. Men heeft daarvoor een beroep gedaan op twee curatoren die een rol hebben gespeeld in het leven van de kunstenaar: Jan Hoet en Denys Zacharopoulos. Zij zullen ervoor zorgen dat de artistieke gevoelswereld van Leroy te zien zal zijn.

De tentoonstelling in Tourcoing is slechts een deel van het evenement. In andere Franse musea, zoals het Louvre, het museum moderne kunst van de stad

215

ne restent donc pas cachées dans un dépôt quelconque. Le visiteur peut découvrir la donation. Il n'a pas la possibilité de tout voir, mais tout est fait pour que chaque partie de la donation soit représentée (par exemple un bronze, une plaque de cuivre, un carnet de dessins, etc.). Il ne faut pas non plus oublier que le musée avait déjà fait l'acquisition d'un grand nombre d'œuvres de Leroy et non des moindres.

Tourcoing est donc devenu incontournable pour ce qui concerne Leroy et ses contemporains. À travers Leroy, on peut en effet découvrir beaucoup d'artistes du « Nord ».

On en verra bientôt la parfaite illustration. En octobre 2010, une grande exposition célébrera le centenaire de la naissance du peintre. Pour l'occasion, on a fait appel à deux commissaires qui ont joué un rôle dans la vie de l'artiste: Jan Hoet et Denys Zacharopoulos. Ils ont pour mission de faire découvrir l'univers affectif de Leroy.

L'exposition de Tourcoing ne représente qu'une partie des commémorations. L'artiste sera présent dans d'autres musées français, tels que le Louvre, le musée d'Art moderne de la ville de Paris, la Bibliothèque nationale, et d'autres musées possédant une œuvre de Leroy ou une œuvre l'ayant inspiré.

Parijs, de Nationale Bibliotheek, en nog in andere musea die een werk van Leroy hebben of een werk dat hem inspireerde, zal de kunstenaar aanwezig zijn.

Dat alles kan alleen maar de internationale uitstraling versterken van een kunstenaar die nooit tot een of andere school of zelfs tot een bepaalde mode behoord heeft. Uit het werk van Leroy spreekt nergens het beklemmende gevoel dat hij geïsoleerd, of erger nog, voor de kunstmarkt aan het werk was. Hij toonde duidelijk dat hij aansluiting zocht bij de grote kunst uit het verleden, in de eerste plaats die van de Nederlanden. Men vertelt trouwens dat hij tijdens bezoeken aan het pas opgerichte SMAK meer tijd doorbracht in de collectie oude kunst van het Museum voor Schone Kunsten in Gent. Dat is tekenend. Het volgen van de nieuwe mode was zijn zaak niet.

Het Museum van Tourcoing heeft nog een ingrijpender project in verband met de schenking. Men wil een herstructurering doorvoeren waarvoor een internationale architectuurprijs is uitgeschreven. De opdracht luidt om een ruimer onderzoekscentrum Leroy te ontwerpen in een museum met een grotere oppervlakte. Het zal dan werkelijk zijn nieuwe naam waard zijn.

MUba Eugène Leroy
Musée des beaux-arts Eugène Leroy
2 rue Paul Doumer
F-59200 Tourcoing
www.muba-tourcoing.fr

216

Tout cela ne peut que renforcer la notoriété internationale d'un artiste qui n'a jamais fait partie d'une école ni d'un courant quelconque. L'œuvre de Leroy ne donne jamais l'impression angoissante qu'il ait travaillé dans l'isolement ni, pire encore, pour le marché de l'art. Il a clairement montré qu'il se rattachait à la grande tradition artistique du passé, en premier lieu à celle des Pays-Bas historiques. On raconte, du reste, que profitant de ses visites au SMAK, le musée d'Art contemporain de Gand, qui venait d'ouvrir, il passait plus de temps dans la collection d'art ancien du musée des Beaux-Arts. C'était tout lui. Il ne cherchait pas à connaître la dernière tendance.

Le musée de Tourcoing fait aussi l'objet d'un autre projet plus ambitieux lié à la donation. On veut procéder à une restructuration et lancer un concours international d'architecture. Il s'agit de concevoir un centre d'étude plus vaste dans un musée de plus grande superficie, qui méritera alors véritablement sa nouvelle dénomination.

MUba Eugène Leroy
Musée des beaux-arts Eugène Leroy
2 rue Paul Doumer
F-59200 Tourcoing
France
www.muba-tourcoing.fr

(Traduit du néerlandais par Jean-Philippe Riby)